

俱舎論註ウパーイカーの伝へる『因縁相応』

[1] —蘆束經—

本 庄 良 文

シャマタデーヴァ編の、『俱舎論』の特殊な註釈書、*Abhidharmakośopāyikā nāma Ṭīkā* —以下 *Upāyikā* と略— (大谷目録 5595; 東北目録 4094) の性格と重要性に就ては、つとに櫻部博士の紹介¹⁾があるので蛇足を加へることはさしひかへる。

本稿は、そこに含まれる、「縁起説」を主題とする経典をとりあげ、テキストを示して、資料上の問題点を指摘しようとするものである。該当する引用経は、見出し得た限りでは六つを数へる。これらはみな、C. Tripāṭhī 校訂の、トゥルフアン出土梵文、*Fünfundzwanzig Sūtras des Nidānasamyukta*, Berlin, 1962 の中に対応資料がある。すでに別稿²⁾に於て発表済みではあるが、梵文経典番号、経名、対応漢訳雑阿含経典番号、*Upāyikā* (Peking) での引用箇処を表示してをかう。

梵文	経名	雑含	<i>Upāyikā</i> (AKBh)
6	naḍakalāpika	288	Thu 112b ¹ (434 ¹⁹)
7	markaṭa	289	Tu 60b ⁷ (45 ⁵)
13	na yuṣmākam	295	Tu 47a ⁷ (25 ¹⁸); Tu 69a ¹ (57 ²²)
14	pratītya	296	Tu 157a ⁶ (133 ²⁸); Tu 160a ² (136 ²)
16	ādi	298	Tu 160a ³ (136 ¹⁵)
17	bhikṣu	299	Tu 162a ² (137 ¹⁵)

以下、順を追つて上記の経を紹介する。最初にチベット文 (P: Peking, D: Sde dge, C: Cone, N: Snar than) を挙げ、同時に梵文に合せて番号をうつ。次に註記を加へる。

6. **Nadakalāpika** (D: Ju 68a⁷-71a², C: Ju 70a²-72b⁷, N: Thu 112a²-115a²)

有名な『蘆束經』である。本論では、定品に於て、「[識と] 名色は、二つの蘆束のやうに相依して存在する」といふ部分が言及される。パーリ対応経は SN 12,

67 (vol. II, 112 ff) である。

[Tibetan Text]

1. gñeñ gñi (D 68 b) ni rgyal poñi khab na ño // (2)
2. deñi tshe na tshe dañ ldan pa śā riñi bu dañ / tshe dañ ldan pa gsus po che gñis rgyal poñi khab kyi bya rgod phuñ poñi ri la brten te gnas te¹ //
3. de nas tshe dañ ldan pa śā riñi bu dgoñs ka nañ du yañ dag ñjog las lañs te / tshe dañ ldan pa (3) gsus po che gañ na ba der ñe bar soñ ste / ñe bar soñ nas tshe dañ ldan pa gsus po che dañ lhan cig yañ dag par dgañ ba dañ yañ dag par bde bañi gñam rnam pa sna tshogs byas te phyogs gcig tu ñdug go // phyogs (4) gcig tu ñdug nas tshe dañ ldan pa śā riñi bus tshe dañ ldan pa gsus po che la ñdi skad ces smras so //
4. tshe dañ ldan pa gsus po che dris pa luñ bstan pañi phyr skabs² ñbyed na bdag phyogs cuñ zad cig yoñs su ñdriño //
5. (5) tshe dañ ldan pa śā riñi bu dris śig dañ thos nas rig par byaño //
- 6a. tshe dañ ldan pa gsus po che rga ba yod dam /
tshe dañ ldan pa śā riñi bu yod do //
- 6b. ñchi ba yod dam /
tshe dañ ldan pa śā riñi bu yod do //
7. tshe dañ ldan pa gsus (6) po che ci rga ba dañ ñchi ba dag rañ gis byas sam / gñan gyis byas sam / ñon te rañ gis kyañ byas śiñ³ gñan gyis kyañ byas sam / ñon te rga ba dañ ñchi ba dag rañ gis kyañ ma byas gñan gyis kyañ ma byas par rgyu med (7) par byuñ /
tshe dañ ldan pa śā riñi bu rga ba dañ ñchi ba ni rañ gis ma byas śiñ³ gñan (N 112 b) gyis ma byas la / rañ gis byas pa dañ gñan gyis byas pa yañ ma yin la / rga ba dañ ñchi ba dag ni rañ gis kyañ⁴ ma byas gñan gyis (8) ma byas par rgyu med pa las kyañ ma byuñ gi / ñon kyañ skye bañi rkyen gyis rga ba dañ ñchi ba (C 70 b) byuñ ño //
8. tshe dañ ldan pa gsus po che ci skye ba rañ gis byas sam / ñon te gñan gyis byas sam / ñon te rañ gis kyañ byas śiñ⁵ (113 a) gñan gyis kyañ⁶ byas sam / skye ba⁷ rañ gis ma byas gñan gyis ma byas par rgyu med pa las byuñ /
tshe dañ ldan pa śā riñi bu skye ba ni rañ gis ma byas śiñ⁵ gñan gyis ma byas la / (2) rañ gis byas pa dañ gñan gyis byas pa yañ ma yin la / skye ba ni rañ gis ma byas⁸ gñan gyis ma byas par rgyu med pa las byuñ ba yañ ma yin no //

.....
 tshe dañ ldan pa gsus po che skye mched drug (113 b 7) rañ gis byas sam / ñon te gźan gyis byas sam / (N 113 b) ñon te rañ gis kyañ byas śiñ⁹ gźan gyis kyañ byas sam / ñon te skye mched drug rañ gis ma byas gźan gyis ma byas par rgyu med pa las byuñ /

tshe dañ ldan pa śā (8) riñi bu skye mched drug ni rañ gis ma byas śiñ gźan gyis kyañ ma byas la / rañ gis byas pa dañ gźan gyis byas¹⁰ pa yañ ma yin la / skye mched drug ni rañ gis ma byas gźan gyis ma byas par rgyu med (C 71 b) pa las byuñ ba (114 a) yañ ma yin te / ñon kyañ miñ dañ gzugs kyi rkyen gyis skye mched drug byuñ ño //

9. tshe dañ ldan pa gsus po che miñ dañ gzugs rañ gis byas sam / ñon te gźan gyis byas sam / ñon te rañ gis kyañ (2) byas śiñ gźan gyis kyañ byas sam / miñ dañ gzugs rañ gis ma byas¹¹ gźan gyis ma byas par rgyu med pa las byuñ /

tshe dañ ldan pa śā riñi bu miñ dañ gzugs ni rañ gis ma byas śiñ gźan gyis kyañ ma byas la / (3) rañ gis byas pa dañ gźan gyis byas pa yañ ma yin la / miñ dañ gzugs ni rañ gis ma byas gźan gyis kyañ ma byas par rgyu med pa las byuñ ba yañ ma yin te / ñon kyañ rnam par śes pañi rkyen gyis miñ dañ gzugs (4) byuñ ño //

10. tshe dañ ldan pa gsus po che rnam par śes pa rañ gis byas sam / ñon te gźan gyis byas sam / ñon te rañ gis kyañ byas śiñ gźan gyis kyañ byas sam / ñon te rnam par śes pa rañ gis¹² ma byas gźan (5) gyis kyañ (D 70 a) ma byas par rgyu med pa las byuñ /

tshe dañ ldan pa śā riñi bu rnam par śes pa ni rañ gis ma byas śiñ gźan gyis kyañ ma byas la / rañ gis byas pa dañ gźan gyis byas pa yañ ma yin la / rnam par śes pa rañ gis (6) ma byas gźan gyis kyañ¹³ ma byas par rgyu med pa las byuñ ba yañ ma yin te / ñon kyañ miñ dañ gzugs kyi rkyen gyis rnam par śes pa byuñ ño //

11. tshe dañ ldan pa gsus po che śna mas phyi ma dañ / phyi mas śna ma (N 114 a) ñdi ji ltar rigs (7) par ñgyur te / de ltar¹⁴ tshe dañ ldan pa gsus po ches¹⁵ ñdi skad du / tshe dañ ldan pa śā riñi bu miñ dañ gzugs ni rañ gis ma byas śiñ gźan gyis ma byas la / rañ gis byas pa dañ gźan gyis byas pa yañ ma yin la / miñ dañ (8) gzugs rañ gis ma byas gźan gyis ma byas par rgyu med pa las byuñ ba yañ ma yin no // ñon kyañ rnam par śes pañi rkyen gyis miñ dañ gzugs byuñ ño źes bśad pa la / da ltar ni miñ dañ gzugs kyi¹⁶ rkyen gyis (114 b) rnam par śes pa byuñ

ño¹⁷ zes tshe dañ ldan pa gsus po ches bśad (C 72 a) paḥi don mi śes te /
tshe dañ ldan pa gsus po ches bśad paḥi don ḥdi ji ltar blta bar bya /

12. deḥi phyir tshe dañ ldan pa śā riḥi bu¹⁸ skyes bu mkhas pa rnam (2) ni
dpes rnam par bśad paḥi don śes par ḥgyur bas re źig dpe ñon cig /

13. dper na ḥdam buḥi śog gñis blañ ba dag phan tshun rten¹⁹ ciñ phan tshun
ḥbrel pa dañ / phan tshun rten¹⁹ ciñ gnas te / de las ḥgaḥ źig gis gcig (3) blañs
nas gñis pa lhuñ bar gyur pa de bźin du / tshe dañ ldan pa śā riḥi bu chos gñis
po ḥdi dag ni phan tshun brten¹⁹ pa phan tshun ḥbrel pa / phan tshun rten¹⁹ ciñ
gnas pa ste / rnam par śes paḥi rkyen gyis miñ dañ gzugs (4) yin źiñ / miñ dañ
gzugs kyi rkyen gyis rnam par śes pa yin no //

14. tshe dañ ldan pa gsus po che ji ltar ston paḥi ñan thos mkhas pa gsal ba
dul ba ḥjigs pa med pa ḥchi ba med pa dañ / ḥchi ba med paḥi khams (5) lus
kyis mñon sum byas śiñ bsgrubs te gnas pa dag gis ḥdi lta buḥi rañ bźin gyi zab
ciñ zab paḥi dris pa dag yañ dag paḥi śes rab kyis rnam par dpyad nas luñ bstan
pa (D 70 b) legs so legs so //

15, 16. tshe dañ ldan (6) pa gsus po che ni tshañs par spyod pa mkhas pa dag
gis spyi bo la thod bźin du thogs te / (N 114 b) blta baḥi phyir ḥgro ba²⁰ rñed
pa dañ / bsñen bkur ba de dag ni rñed pa legs par rñed paḥo // bdag cag kyañ
rñed pa legs par (7) rñed de / bdag cag tshe dañ ldan pa gsus po che blta baḥi
phyir ḥgro ba dañ / bsñen bkur ba²¹ rñed pa ḥbaḥ źig tu ma zad kyi tshe dañ
ldan pa gsus po che bdag cag sum cu paḥi chos kyi rnam grañs bstan pa la bdag
(8) mñon par spro źiñ bstod la rjes su yi rañ ste /

17. tshe dañ ldan pa gsus po che dge sloñ rga²² ba dañ ḥchi ba la yid ḥbyuñ
ba dañ / ḥdod chags dañ bral ba dañ / ḥgog paḥi chos ston par byed na dge sloñ
chos kyi (115 a) gtam smra ba zes byaḥo // (C 72 b) skye ba dañ / srid pa dañ /
len pa dañ / sred pa dañ / tshor ba dañ / reg pa dañ / skye mched drug dañ / miñ
dañ²³ gzugs dañ / rnam par śes pa la skyo ba dañ / (2) ḥdod chags dañ bral ba
dañ / ḥgog paḥi chos ston par byed na dge sloñ chos kyi gtam smra ba zes bya
ba brjod par byaḥo //

18. tshe dañ ldan pa gsus po che rga²² ba dañ ḥchi ba la yid ḥbyuñ ba dañ /
ḥdod chags dañ (3) bral ba dañ ḥgog²⁴ pa rtogs na dge sloñ chos kyi gtam smra
ba zes byaḥo zes bya ba nas /²⁵ śña ma bźin du rnam par śes pa la yid ḥbyuñ
ba dañ / ḥdod chags dañ²⁶ bral ba dañ ḥgog pa dag rtogs par gyur na dge sloñ
(4) chos kyi gtam smra ba zes byaḥo //

19. tshe dañ ldan pa gsus po che dge sloñ rga²² ba dañ ḥchi ba la yid ḥbyuñ ba dañ / ḥdod chags dañ bral ba dañ ḥgog pa dañ ñe bar len pa med par zag pa las²⁷ sems rnam (5) par grol bar ḥgyur na dge sloñ chos kyi gtam smra ba zes brjod par byaḥo //

tshe dañ ldan pa gsus po che skye ba dañ / srid pa dañ / len pa dañ / sred pa dañ / tshor ba dañ / reg pa dañ / skye mched (6) drug dañ / miñ dañ gzugs dañ / rnam par śes pa la yid ḥbyuñ ba dañ / ḥdod chags dañ bral ba dañ / ḥgog pa dañ ñe bar len pa med par zag pa rnams las sems rnam par grol (N 115 a) bar (7) gyur na dge sloñ chos kyi gtam smra ba zes brjod par byaḥo //

20, 21. tshe dañ ldan pa śā riḥi bu ston paḥi ñan thos (D 71 a) mkhas pa gsal ba dul ba ḥjigs pa med pa zes bya ba nas / śña ma bzin du blta baḥi phyir (8) ḥgro ba dañ bsñen bkur rñed pa zes bya ba nas / legs so legs so zes bya baḥi bar du ste /

22. skyes bu dam pa de gñis phan tsun du mñon par dgaḥi žiñ rjes su yi rañs nas stan las lañs te soñ ño²⁸ zes gsuñs so //

1 DC to 2 DC skabs su 3 PN omit śiñ 4 DC omit kyañ 5 PN omit śiñ 6 PN yañ 7 PNDC skye ba dañ rga ba dag 8 PN byas pa 9 DC śiñ / 10 DC ma byas 11 DC byas / 12 PN gis kyañ 13 PN omit kyañ 14 PN lta 15 PN che 16 PN kyis 17 PN ño // 18 PNDC bus 19 DC bsten 20 DC ḥgros instead of ḥgro ba 21 DC omit ba 22 PNDC na 23 DC dañ / 24 DC dañ / ḥgag 25 PN omit / 26 P omits dañ 27 PN la 28 P soño

[註記]

1. 説法の方が“Rājagṛha”となつてゐるのは梵藏漢共通で、巴 (SN vol. II, p. 112) のみ “Bārāṇasī” とする。

7. 四句否定の第四句は、梵文では、“asvayaṃkāraparakārahetusamutpannam” (おのがはたらきといふ原因から起つたものでもなく、他者のはたらきといふ原因から起つたものでもない) となつてゐるが、漢訳 (非自非他無因作)、藏訳は、“asvayaṃkāraparakāra-ahetusamutpannam” を想像させる。パーリ (SN vol. II, p. 113) に“(a) hetu” の語はない。

Cf. *Mālamadhyaṃakakārikā* I, 1: na svato nāpi parato, na dvābhyāṃ nāpy ahetu-
taḥ / utpannā jātu vidyante, bhāvāḥ kvacana kecana //; XII, 1.

8. 梵文、漢訳で省略されてゐる部分 (生有取愛受觸六入処) が、藏文では省略

なし。紹介した資料では適宜割愛した。

11. 梵文で写本の支持の得られるのは、ほぼ、冒頭と末尾だけであるといへる。藏文は次のやうに解し得るであらう。

同志マハーコーシュティラよ、先の〔御説〕によつてあとの〔御説〕を、また、あとの〔御説〕によつて先の〔御説〕を、どのやうに理解すればよろしいのでせうか。〔先程〕同志マハーコーシュティラは、「同志舍利弗よ、名色は自作にあらず、他作にあらず、自作かつ他作にもあらず。名色は、自作にもあらず他作にもあらず無因にして生ず、といふにもあらず。識を縁として名色は生ず」とこのやうに言はれ、こんどは、名色を縁として識は生ず」と〔言はれました〕。〔私は、〕同志マハーコーシュティラのおことばが了解できません。この、同志マハーコーシュティラの御説は、どのやうに理解すればよろしいのですか。

いづれにせよ、梵文に比して多少の増広が見られる。漢訳では

尊者舍利弗復問。尊者摩訶拘絺羅先言。名色非自作。非他作。非自他作。非非自他作無因作。然彼名色緣識生。而今復言。名色緣識。此義云何。

となつてゐる。

12. 拙稿「シャマタデーヴァの俱舎論註——根品(4)——」(『南都佛教』第48号)註(28)参照。

13. この部分は、当の經名の由来であり、多くの論典に於て問題にされる、きはめて重要な箇所である。にもかかはらず、Tripāṭhi の梵文校訂が十全でない。

Tripāṭhi の写本の読み(Hs)と(不完全な)校訂梵文テキスト(Skt)は次のやうである。

Hs (p. 29):

1 /// [thā] dvai naḍakalāpyau ākā(ś){e} uchṛt[au] syātāṃ anyonyaṃ niśṛt[au] / a) ///

2 /// tau anyonya niśṛtya tiṣṭhataḥ yad=uta [vi]jñānapratyayaṃ nāmarūpaṃ [n](ā) ///

Skt (p. 110):

[tadya]thā dvau naḍakalāpāv ākā(ś)e ucchṛtau syātāṃ anyonyaṃ niśṛtau / a .....[e]tāv anyonyaṃ niśṛtya tiṣṭhataḥ / yaduta vijñānapratyayaṃ nāmarūpaṃ / n- [āmarūpapratyayaṃ vijñānam /]

ところで、これには、Y[asōmitra] 註(668²ff; P. Chu 344b⁴ ff), Y[ogācāra]bh-[ami]vy[ākhyā] (P. Yi 100a¹f; D Īi 82b³ f) に平行箇所のあることが、それぞれ

de Jong (“A propos du Nidānasamyukta”, *Buddhist Studies by J. W. de Jong*, Berkeley, 1979, p. 244, fn 4) ら, 松田和信氏 (『*Yogācārabhūmi-vyākhyā におけるアラーヤ識とマナスの教証について』『印仏研』32-2, p. 160) によつて指摘されてゐる。

Y: tadyathāyusman Śāriputra dve naḍakalāpyāv ākāṣe ucchrite syātām. te anyonyaniśrite anyonyam niśritya tiṣṭheyātām. tatra kaścid ekām apanayet. dvitīyā nipatet. dvitīyām apanayet. ekā nipatet. evam āyusman Śāriputra nāmaṃ ca rūpaṃ cānyonyaniśritaṃ. anyonyam niśritya tiṣṭhatīti vistarahaḥ.

Ybh-vy: tshe dañ ldan pa śā riḥi bu ḥdi lta ste dper na mduñ khyim gñis nam mkhaḥ la bsgreñs te gcig la gcig brten ciñ ḥdug gi ji ste gcig phyuñ na ni cig śos kyañ ḥgyel bar ḥgyur ro // de bzin du chos gñis po ḥdi dag kyañ gcig la gcig brten ciñ gcig la gcig brten nas gnas pa yin te / ḥdi lta ste / rnam par śes paḥi rkyen gyis miñ dañ gzugs so // miñ dañ gzugs kyī rkyen gyis rnam par śes paḥo źes gsuñs so //

このうち、Yの経文では、二束の蘆のやうに相依るのは、「名と色」であつて、「識と名色」とはなつてゐない。これは俱舎論の文脈にも、經典の文脈にもあはず、不可解であるが、俱舎論梵藏本、安慧 (P. Tho 515 b^o ff), 滿増疏 (P. Ņu 330 b⁷ ff) に於ても同じやうになつてゐる。さういふ伝承もあつたのであらうか。

Upāyikā と *Ybh-vy* のものは、Yの“dvitīyām apanayet. ekā nipatet.”に当る箇処が欠けてゐる点、Yの“nāmaṃ ca rūpaṃ ca”に当るところが、“chos gñis po ḥdi dag ni (or kyañ)” (*etau dvau dharmau) となつてゐる点で、互に親近性を見せてゐる。

Tripāthī は Skt に於て、「蘆束」の対応梵語を naḍakalāpa (m.sc.) とするが³⁾、Y, 俱舎梵本 (AKBh 434¹⁹: naḍakalāpīdvayavat) のやうに、°kalāpī (fem.) とすべきである。また、写本に“-tau (m.sc. nom. du.) anyonya niśritya tiṣṭhataḥ”とあるのは、この部分が、Yよりも、*Upāyikā* や、*Ybh-vy* に近いものであつたことを窺はせる。

以上を綜合して梵文を次のやうに再構成することができよう⁴⁾。

[tadya]thā dve naḍakalāpyāv ākā[ś]a ucchrt[e] syātām anyonyam niśrt[e] / a[nyonyam niśritya tiṣṭheyātām / tatra kaścid ekām apanayed dvitīyā nipatet / dvitīyām apanayed ekā nipatet / evam etau dvau dharmāv anyonyaniśr]tāv anyonyam niśritya tiṣṭhataḥ / yaduta vijñānapratyayaṃ nāmarūpaṃ / n[āmarūpapratyayaṃ vijñānam /]

なほ、漢訳のみは、次のやうに蘆束の数が「三」となつてゐる。

譬如三蘆，立於空地，展轉相依，而得豎立。若去其一，二亦不立，若去其二，一亦不立……。

諸学者は⁵⁾、これを、識、名、色を三つと数へたためであるとしてゐる。しかしこれは文脈と合はない。「若去其一」以下は、「そのうちの一方を取去れば他方も倒れ、その逆もまたしかり」といふ意味であるのに、漢訳の伝承者が、「そのうちの一束を取去れば二束が倒れ、二束を取去れば一束が倒れる」と誤解し、「二蘆」であつたものを「三蘆」と改悪してしまつたのではなからうか。

もつとも、竜樹の『因縁心論釈』の梵本では、この蘆束のたとへの対応箇処が“tridaṇḍa(ka)nyāyena”となつてゐるし⁶⁾、先ほど述べた俱舎論関係の資料に於ては、名と色のみを二蘆にあててをり速断は許されないかもしれない。

15, 16. 梵本は欠損が多い。藏訳は、筆者には文脈がつかみ難く、補正資料としないのをうらみとする。識者の御教示をこふ。

17. 冒頭、「老死」(梵漢巴)のかはりに、藏のみ、註記のごとく「病死」(na ba dañ ḥchi ba)となつてゐる。18, 19でも同じ。(未完)

1) 「シャマタデーブの俱舎論註について」『印仏研』4-2; 『俱舎論の研究』p. 37 ff.

2) 『法然学会論叢』第四号。

3) de Jong も同じ。前掲論文参照。

4) “ucchṛta”, “niśṛta”等はすべて Y のやうに “ucchrita”, “niśrita”等とすべきであらうが、一応原本を尊重する。

5) E. Waldschmidt, “Identifizierung einer Handschrift des Nidānasamyukta aus den Turfanfunden”, *ZDMG*, 1957, p. 377, fn 2; 中村元『原始仏教の思想』下, pp. 129-130; 三枝充恵『初期仏教の思想』p. 521.

6) 梶山雄一「中観派の十二支縁起解釈」『仏教思想史』3, 1980, p. 104, (14); 同「藏本『因縁心論釈』」『日本仏教学会年報』第46号, p. 11, (A 17)参照。

(仏教大学仏教文化研究所助手)